

הארכיטקט ושדה פעולתו

רגע אחד, רבותי. אל תסגרו עוד את המקלטים. אין זו סדרה למהנדסים, אין זו סדרה מקצועית כלל. אין בכוונתנו להשכילכם או ללמדכם דברים שאולי אינכם מעוניינים בהם. סדרתנו זו תהיה בעיקר שימושית, ומטרתה לספק אינפורמציה לחיי היומיום של כל אחד ואחת מכם – אינפורמציה שאם לא היית זקוק לה אתמול, מובטחני כי תזדקק לה מחר. כי מי מכם לא החליף דירה או חושב להחליף דירתו? מי מכם אין לו ידיד או שכן ההולך לשיכון עממי או לשיכון אחר; ואנשי הכפר ביניכם – בוודאי הנכם מכינים תקציב להקמת גן ילדים, בית ספר או אולם הרצאות; וחברי קיבוץ חולמים על חדר אוכל מודרני ובית ילדים משוכלל.

ואם מי מכם בנה בית והשקיע בו את מיטב כספו והילדים נאלצים, מחוסר מקום מתאים אחר, לשחק בחדר האורחים ולשבור את כלי החרסינה, ובמטבח עומדת עגלת ילדים כי אין לה מקום אחר לעמוד בו? כל הדברים האלה מעוררים שאלות שאין לכם את מי לשאול. אך אלה הן השאלות הקלות באופן יחסי.

את, למשל, שבעלך קם בשעה חמש בבוקר כדי לנסוע בשלושה אוטובוסים עם תורים ארוכים למקום עבודתו וחוזר בשש בערב מאותה סיבה עצמה; וילדך הלך לגן והבטיח להיזהר בעוברו את הכבישים ואת חוששת שמא ישכח להיזהר, ואחר הצהריים את מובילה את עגלת הילדים למרחק קילומטר או יותר כדי להגיע לשולי גינה עם עצים ללא צל, מוקפת כבישי תנועה המסכנים את שלום ילדך ואת שלום עצבייך; והקולנוע רחוק והמרפאה נמצאת בקצה השני של העיר והחנויות ברחוב אלנבי. את ואתם מקללים חרש ואינכם יודעים אפילו את מי עליהם לקלל, מי תכנן את כל אלה, וספק אם אתם מעלים על הדעת כי אפשר גם אחרת, טוב יותר, כי אפשר להקל על היומיום ולחסוך את שחיקת הסוליות, והעצבים, וגם הבריאות.

ומעניין שהעיתונות שלנו, המרבה לספר על צלחות שאינן מעופפות ותגלית חדשה לריפוי נזלת אלרגית אצל כלבי ים ופרטים אינטימיים מחייה של הנסיכה נארימן – עיתונות זו אינה מקדישה כל מקום להסבר כל אותם דברים, שהינם חשובים וקובעים ומכריעים בחיי כל אחד ואחת מאתנו. מדברים בעיתונות הרבה על תכנון, תכנון כלכלי ותוכניות מתוכננות; מדברים גם רבות על אדריכלי מדינה ועל אדריכלי כלכלה ואדריכלי מפלגה, ורק על תכנון פיזי – על זה אין מדברים, כי על זה אין יודעים.

סדרה זו, מקווה אני, תהיה ראשונה בלבד – אך מכיוון שזהו ניסיון ראשון, הרינו מוכנים לחטוא ב"תפסת מרובה", ולנסות הרבה כדי לעורר מחשבה וויכוח רחב ככל האפשר. לא ניכנס לפרטים, ואף נדלג על דברים רבים וחשובים מאוד, ואת כל אלה נשאיר לסדרות הבאות.

במסגרת סדרה זו ננסה להסביר כמה מושגי יסוד בכמה ראשי פרקים, כגון על הארכיטקט ושדה פעולתו, ועל זאת נדבר עוד הערב. אחר כך נברר לעצמנו מהו תכנון ומה היקפו, ונלמד כי תכנון הוא סדר מסוים, מאורגן למפרע, המלווה את האדם למן צעדיו הראשונים בהיותו ילד ועד סוף דרכו בחיים. בעיית התכנון היא כוללת ומקיפה הכל. היא מתחילה ביחידת המגורים, בדירה הבודדת המכילה תא משפחתי מינימלי, וגומרת בעיר, באזור ובארץ. אחר כך נפרק את הנושאים לסעיפים-סעיפים וניגע בחשובים שבהם. נדבר על הדירה, שהיא במת חיי המשפחה והיא חשובה הרבה יותר מבמה בנויה של הצגה פלוניית בתיאטרון, שעליה מרבים לספר ולהתווכח. וננסה להתבונן מעט במנגנון הפשוט וההגיוני של הדירה, ואז נבין כי אין זה כלל הכרחי שהילדים יהיו צריכים לשחק בחדר האורחים והעגלה לעמוד במטבח ובית השימוש יהיה סמוך לשולחן האוכל והמטבח קרוב לחדר השינה דווקא.

אחר כך נדבר על הרחוב, כמקום מפגש ראשון בין האדם לשכנו, בין אדם לחברו, הרחוב שבה הזנחנו ושהיה למקום תחרות פרוע לפרסומת שחצנית ובנייה קפריזית ומפוקפקת. ונספר לכם על רחוב אחר, תרבותי יותר ונאה יותר, רחוב שנעים לטייל בו ומראהו הרמוני ובתיו ערוכים והירק מוסיף לו נוי, רחוב שתנועתו מסודרת ואין סכנה להלך בו. וגם נדבר על שיכון – שיכון כחווה חברתי, כהתחייבות חברתית מסוימת ל"שמור לי ואשמור לך", התחייבות לשירותים משותפים ויחסי שכנות נאים וחיי תרבות. ואולי נביא דוגמאות על שיכונים בארצות אחרות ורמת הישגיהם, ונסביר כי לא ייתכן שיכון טוב ללא הסכמה מוקדמת לווייתורים הדדיים ולשיתוף פעולה מרצון.

אחר כך נדבר על מסחר, על רחוב אלנבי ודיזנגוף ובן-יהודה ורחובות דומים להם בערים אחרות, על אם המעמידה עגלה עם תינוק לפתחה של חנות, עושה קניותיה בעין אחת ובשנייה תשמור על ילדה. ונצביע על אפשרויות שונות, נאות יותר ובטוחות יותר. נספר על חנות קרובה לבית ועל מרכזים מסחריים מורחקים יותר עם שטחי חניה נוחים ושטחי ירק, והבדלה מוחלטת בין הספקת הסחורות לחנויות לבין תנועת הקונים.

ונדבר גם על מוסדות חינוך ותרבות, על הרצוי ועל המצוי – על העזובה הנוראה ועל חוסר ההבנה המוחלט השורר בשטח זה. נספר על בית ספר אחר, המוקף ירק ולא אספלט, כפי שנהוג אצלנו, ובית ספר זה אהוב על ילדינו בכל שעות היום ואולי אף משמש את המבוגרים בשעות הערב. ונספר על קולנוע שבו ממתנינים ברווחה ולא דחוסים כדגים בחביות, ותיאטרון הנמצא בתוך גן, ובתי תרבות קיימים וספריות של ממש (כן, יש מקומות שבהם כל אלה קיימים באמת).

ואחר כך, לשם שינוי, נשמח אתכם בשיחה על שטחי ירק ונופש וספורט, המשמשים אותנו בכל הגילים, המרעננים את נפשנו ומחדשים אותנו מדי פעם לקראת מאמצים נוספים, ונגלה לכם את אשר אתם יודעים היטב: שכל אלה חסרים לנו לחלוטין, ופה ושם ישנם רק תחליפים עלובים בלבד.

ולפני תום הסדרה נדבר על העיר כולה וארגונה, על עורקי תנועה ועורקי חיים, ונססה להסביר שתוכנית של עיר היא פסיפס של קטעי מגורים, מסחר, תעשייה, שעשועים וירק. וההבדל העיקרי בין עיר טובה ורעה הוא במקום של חלקיה השונים, בארגון התנועה ביניהם ובהשתלבות ההדדית הנכונה. ואז אולי נבין כי בעיר טובה אין אדם נזקק לשלושה אוטובוסים כדי להגיע למקום עבודתו, ואין ילד צריך לחצות כבישי תנועה כדי להגיע לגן הילדים, ונראה שארגון נכון של העיר חוסך בריאות וזמן וכסף רב.

ונסיים את הסדרה בהבאת הנושא אל המושא – האזרח: יסוד לתכנון. נסיק את המסקנה המסתברת מהסדרה כולה: שכל התיקונים שיש לעשות וכל השיפורים שיש לבצע – בעבורך ובעבורי ובעבור כולנו הם; כי אין תכנון של עיר או שכונה או בית אלא לשירותו של האזרח ולמענו, וכי לא ייתכן תכנון נכון וטוב ללא הבנה רחבה של המושא בנושא. של האזרח בבעיית התכנון, וללא שיתוף פעולה מלא ומגע הדוק בין המושא לבין עושה התכנון, הארכיטקט. הארכיטקט – עליו כבר הבטחתי לייחד את הדיבור הערב. ובכן, יש קוראים לו ארדיכל ויש קוראים אדריכל ואלה שטרם החליטו מקפידים וקוראים לו ארכיטקט, אך כולם מתכוונים לאותו איש, כי מעטים יודעים על היקף עבודתו ומהותה. כולכם מבדילים בין רופא עיניים לבין ד"ר לפילוסופיה, אך מעטים בלבד מבחינים בין ארכיטקט למהנדס; ויסלחו לי אלה מהשומעים היודעים זאת, אם אשתדל להסביר במלים פשוטות את חלוקת התפקידים והסמכויות. ובכן, מהנדס הוא תרגום של התואר אינג'ינר, שהוא תואר אקדמי כולל לשורה שלמה של טכנאים שונים; ישנו מהנדס מים ומהנדס

חשמל, מהנדס ביוב ומהנדס רדיו, מהנדס אווירונים ומהנדס בניין, או אם להשתמש בתרגום משפה אחרת – מהנדס אזרחי. וישנו ארכיטקט, שתוארו שונה בבתי ספר שונים בעולם, אם זה מהנדס לארכיטקטורה או ד"ר לארכיטקטורה או ארכיטקט סתם. מובן שתואר מהנדס או אינג'ינר אינו מגדיר מקצוע, כשם שבאומרנו ד"ר פלוני לא הגדרנו אם הוא רופא פנימי או דוקטור למתמטיקה.

לא אדבר כאן על כל סוגי המהנדסים שהזכרתי ושלא הזכרתי ורק על אחד מהם אתעכב, והוא מהנדס הבניין או מהנדס אזרחי, כפי שנוהגים לקרוא לו. ההבדל בינו לבין הארכיטקט ברור ומוחלט, ונבין זאת בנקל על פי דוגמא שנביא: אם באים לתכנן שכונה על בנייניה השונים – איך ועל-ידי מי נעשה תכנון זה? את תוכנית השכונה מכין הארכיטקט; הוא מסמן את מקום הבניינים למגורים ואת מקום החנויות, הבניינים הציבוריים ושטחי הירק, את הכבישים, המדרכות וכו'. אחר כך מכין הארכיטקט את תוכניות הבניינים השונים למיניהם, העתידיים להיבנות באותה שכונה. אך כדי לבצע תוכניות אלה יש צורך להכין, נוסף על תוכניות הארכיטקט, גם תוכניות קונסטרוקציה המבוססות על חישובים סטטיים, ועניין זה הוא כולו בתחום עבודתו של המהנדס האזרחי: הוא הקובע את עובי היסודות והתקרה ואת מידות וכמויות הברזל שיש לשים בבטון וכו'. ובכן, הארכיטקט נעזר בו לצורך השלמת תוכניותיו, כשם שהוא נעזר על-ידי שורה של מהנדסים אחרים: במהנדס החשמל לצורך הכנת תוכניות החשמל, במהנדס הביוב להכנת תוכניות הביוב, וכו' וכו'. ישנם מקרים בודדים של ארכיטקטים שרכשו גם תואר של מהנדס אזרחי ולהיפך – אך ישנם לצערנו מקרים רבים של מהנדסים המתקשטים בנוצות לא להם וכותבים על השלט שלהם בפשטות מהנדס-אדריכל, ואולי יש גם מקרים הפוכים. אם כך ואם כך נקווה שבקרוב ייחקק חוק שימנע זאת. מיותר להוסיף שמהנדס אזרחי העוסק בהכנת תוכניות דומה, מבחינת הסמכויות, לרופא שיניים העוסק בפסיכואנליזה.

ובכן, הארכיטקט הוא המתכנן; אך איך נעשה תכנון זה? האם ישנן נוסחאות לתכנון? לכאורה שאלה קשה, אך התשובה העקרונית פשוטה: הארכיטקט הטוב מתכנן בשביל האנשים האזרחים, אם זה קליינט הנראה בעין ואם משתכנים שיבואו אחר כך. המתכנן חייב לראות לפניו תמיד את צורכיהם של אלה, להתבונן ולחקור את אורח חייהם, את הרגליהם ומנהגיהם. הארכיטקט חייב לזכור כי בבואו לתכנן ריהוט או בית או עיר – אין כל אלה יצירות מופשטות, כעבודותיו של הצייר והפסל, אלא אמנותו היא אמנות שימושית, שצריכה להתאים לאדם ולשרת אותו. ואכן, הארכיטקט משרת

תמיד את האדם בן-זמנו, את צרכיו המיוחדים, בתקופתו המסוימת. ולכן אין לנו עוד מקצוע שכה מבטא את תקופתו כמקצוע זה ששמו ארכיטקטורה. הבנייה מבטאת את התקופה באהבתה לצורות מסוימות ופתרונותיה לבעיות והפונקציות המיוחדות בהן מתלבטים אנשי אותו דור. דור דור ובעיותיו, דור דור וצורת הארכיטקטורה שלו. במידה ששונות הבעיות בארצות שונות, שונה גם צורת הבנייה באותן ארצות. אנו מכירים את אופיו של דור מתוך הארכיטקטורה שלו, לפי אלפי סימנים המיוחדים לו בלבד.

הבנייה אינה צומחת בחלל ריק. היא מושפעת מהמבנה הכלכלי, החברתי והתרבותי ואפילו הפוליטי של ארצה. תרבותו של אדם ניכרת בביתו, תרבותה של עיר ברחובותיה ובנייניה הציבוריים, ותרבותו של עם בסגנונו ובצורת הבנייה שלו ככלל.